

джерелознавства ім. М. С. Грушевського ; Редкол. : О. С. Онищенко (відп. ред.) та ін. – К., 2007. – 808 с.

14. Державний архів Київської області (далі ДАКО), ф. Р-2369, оп. 1, спр. 418.
15. ДАКО, ф. Р. 2387, оп. 1, спр. 25.
16. Львівські вісті. – 1942. – 18 вересня.
17. ДАКО, ф. Р. 2356, оп. 6, спр. 166.
18. ДАКО, ф. Р. 2387, оп. 1, спр. 26.
19. ДАКО, ф. Р. 2461, оп. 1, спр. 2.
20. ДАКО, ф. Р. 2463, оп. 1, спр. 2.
21. ДАКО, ф. Р. 2387, оп. 1, спр. 2.
22. ДАКО, ф. Р. 2387, оп. 1, спр. 26.
23. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 3676, оп. 4, спр. 476.

Корзун Е. В. НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЕ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫЕ УЧРЕЖДЕНИЯ УКРАИНЫ В ПЕРИОД ОКУПАЦИИ В ГОДЫ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ: ОБЗОР ПРОБЛЕМЫ

В работе очерчен круг научных проблем, связанных с исследованием деятельности сельскохозяйственных научно-исследовательских учреждений в годы оккупации 1941-1944 гг., большинство из которых через ряд объективных и субъективных причин не были эвакуированы, но продолжили свою деятельность при новой власти, которая планировала использовать научный потенциал этих учреждений для лучшего освоения захваченных территорий. Проанализировано систему организационной подчиненности, экономическую, научную и идеологическую выгоду оккупационных властей относительно исследуемых институций, кадровую политику, причины и проблемы сотрудничества ученых аграриев в оккупационными властями

Ключевые слова: наука, оккупация, Вторая мировая война, научно-исследовательские учреждения, сельскохозяйственное опытное дело, ученые-аграрии.

O. Korzun AGRICULTURAL RESEARCH INSTITUTIONS UKRAINE DURING THE OCCUPATION IN THE SECOND WORLD WAR: OVERVIEW PROBLEMS

This paper outlines a range of scientific issues related to the study of agricultural research institutions during the occupation of 1941-1944., Most of which are due to objective and subjective reasons were not evacuated, but continued to operate under the new government who planned to use the scientific potential of these institutions for better development of the occupied territories. The system of organizational affiliation, economic, scientific and ideological benefit occupation authorities Patient institutions, personnel policy for scientists, farmers causes and problems of cooperation with the occupation authorities.

Key words: science, occupation, World War II, research agricultural institutions, agricultural research work.

УДК 94(477)

С.В. Стельникович

ОРГАНИ НАЦИСТСЬКОГО ЦИВІЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ В ГЕНЕРАЛЬНОМУ ОКРУЗІ «ЖИТОМИР» (1941–1944 РР.)

У статті аналізується функціонування органів нацистського цивільного управління на території генерального округу «Житомир» в часи Другої світової війни. Визначено, що в регіоні цивільні окупаційні органи були представлені генеральним комісаріатом, гебітс-комісаріатами та штадт-комісаріатами. У своїй роботі вони спиралися на колабораціоністські українську допоміжну та білоруську допоміжну адміністрації. Значний вплив на функціонування органів нацистського цивільного управління на півночі Житомирського генерального округу мав радянський партизанський рух.

Ключові слова: гебітс-комісаріат, генеральний комісаріат, генеральний округ «Житомир», місцева допоміжна адміністрація, цивільна адміністрація, штадт-комісаріат.

Із листопада 1941 р. уся повнота влади на території генерального округу «Житомир» (Житомирська, частини Вінницької областей України, Поліської та Гомельської областей Білорусі) перейшла до нацистського цивільного управління, представленого генеральним комісаріатом та підпорядкованими йому гебітс- і штадт-комісаріатами. Їх організаційна структура спрямовувалася на тотальне злочинне використання і пограбування окупованої

території. Систему цивільного нацистського управління доповнювали колабораціоністські районні, міські, волосні та сільські управління (управи).

В останні роки різні аспекти функціонування органів нацистського цивільного управління, як і підконтрольної йому місцевої допоміжної адміністрації, усе більше привертають увагу дослідників. Серед учених, які займалися аналізом загальної системи та окремих елементів структури управління окупованою територією України, нормативно-правових основ її функціонування, деяких напрямків діяльності тощо, при цьому звертаючи певну увагу і на генеральний округ «Житомир», є О. Гончаренко, М. Куницький, О. Лисенко, Т. Першина, П. Рекотов [1; 2; 3; 4; 5; 6, с. 321-367] та інші. Найбільш повний розгляд системи органів нацистського цивільного управління Житомирського генерального округу проведений у дослідженнях В. Лауер [7] та В. Власенко [8]; окремі аспекти їх функціонування піднімалися у красномовних розвідках [9]. Водночас поза увагою учених залишилися питання, пов'язані зі створенням при генеральному комісаріаті в Житомирі специфічного українського бюро (комітету), із особливостями функціонування нацистського цивільного управління в білоруській частині генерального округу «Житомир» та впливом на нього радянського партизанського руху.

Метою пропонованого дослідження є розгляд системи органів нацистського цивільного управління, у тому числі й місцевої допоміжної адміністрації, на окупованих нацистами українських і білоруських територіях, які упродовж 1941–1944 рр. входили до складу генерального округу «Житомир».

Найвищою ланкою німецького цивільного управління на території округу з центром у Житомирі був генеральний комісаріат на чолі з генеральним комісаром. Остаточна структура Житомирського генералкомісаріату сформувалася станом на початок 1943 р. і включала 12 головних відділів: 1 – відділ центрального управління; 2 – відділ політики; 3 – відділ агітації і пропаганди; 4 – відділ управління; 5 – відділ права; 6 – відділ фінансів; 7 – управління оренди; 8 – відділ господарства (економіки); 9 – відділ харчування та сільського господарства; 10 – відділ лісового і деревообробного господарства; 11 – відділ праці; 12 – особливий відділ (ціноутворення та контролю за цінами). Головні відділи поділялися на 24 підвідділи, які, у свою чергу, поділялися на 103 управління [10, арк. 74-75].

У травні 1942 р. адміністративний персонал Житомирського генерального комісаріату досягнув 334 осіб, із яких 31 чиновник – вищого рангу [11, арк. 11]. Згодом кількість посадовців комісаріату, за інформацією В. Лауер, збільшилася до близько 870 осіб [7, с. 129].

30 вересня 1941 р. генералкомісаром генерального округу «Житомир» Гітлер призначив урядового президента Курта Клемма [12, арк. 307]. Влада була передана К. Клемму лише 17 листопада 1941 р., коли на території округу військова адміністрація була змінена цивільною [13, арк. 781]. Із 29 жовтня 1942 р. повноваження генерального комісара Житомирського генерального округу отримав бригадефюрер СС та заступник гауляйтера округу Вестмарк Ернст Людвіг Лейзер [14]. «Безчесна» відставка К. Клемма стала наслідком його протистояння з постійно зростаючими силами СС та поліції Г. Гімmlера у регіоні [7, с. 155], який, до речі, розміщувався поблизу Житомира у ставці «Гегевальд».

До Житомирського генерального комісаріату як «дорадчий орган» було включене українське бюро (комітет), створене К. Клеммом після ліквідації у лютому – на початку березня 1942 р. системи обласних управлінь [15]. Цей орган допоміжної адміністрації був укомплектований частиною колишніх працівників облуправлінь [16, арк. 20зв]. Ініціатива Клемма по створенню українського бюро мотивувалася його позицією, висловленою свого часу Розенбергу. Генеральний комісар пропонував райхсміністру при формуванні вищого адміністративного управління використовувати принцип передачі основних виконавчих функцій українській допоміжній адміністрації, залишивши за німцями лише керівництво. На його думку, це сприяло б зменшенню чисельності адміністративних посад цивільного управління [11, арк. 8-9]. Таким чином, українське бюро виступило найвищою ланкою т. зв. «українського управління», яке було чітко окреслене і на рівні гебітскомісаріату. Подібні структури найбільш повно представлені лише у генеральному окрузі «Житомир».

Окрім інших, до складу українського бюро при генеральному комісаріаті ввійшли очільник Житомирського міського управління Д. Павловський, колишній голова Вінницького обласного управління С. Бернард, голова Коростишівського районного управління

К. Дмитренко, лікар Звягельського гебітскомісаріату Невідовський [15; 17] та начальник фінансового відділу Мозирського районного управління О. Міко [15; 17; 18, арк. 6].

Значний вплив на діяльність цивільної адміністрації в регіоні, у першу чергу на рівні генерального комісаріату, мала присутність вищого нацистського керівництва – Гітлера, Геринга та Гімmlера, які дислокувалися у спеціально побудованих в основному упродовж кінця 1941 – першої половини 1942 рр. польових ставках (хоча окремі будівельні роботи тривали й надалі). Адже крах «бліцкригу» та затягування воєнних дій поставили Німеччину перед необхідністю побудови відповідних об'єктів для розміщення німецьких високопосадовців ближче до фронту. Центральне місце у цьому проекті на окупованій території СРСР належало генеральному округу «Житомир». На відстані 8 км на північ від Вінниці між селами Стрижавка та Коло-Михайлівка розмішувалася філія головної польової ставки Гітлера «Вервольф»; для штабу Люфтваффе Г. Геринга біля с. Черепашинці в 30 км на північ від Вінниці було побудовано комплекс під назвою «Штайнбрух»; поблизу Житомира у селищі Гуйва була споруджена ставка райхсфюрера СС Г. Гімmlера «Гегевальд» [19, с. 26-29]. Поряд з тимчасовим або постійним перебуванням у польових ставках вищого нацистського керівництва час від часу сюди, зокрема на зустріч із Гітлером, прибували інші цивільні та військові керівники Райху. За підрахунками учених, у «Вервольфі» під Вінницею Гітлер з перервами від липня 1942 р. до другої половини 1943 р. перебував понад 4 місяці [19, с. 58; 20, с. 432]. Прикладом впливу нацистських лідерів на функціонування апарату Житомирського генералкомісаріату є названа вище «безчесна» відставка Клемма через його протистояння Гімmlеру. Окрім того, нацистська політика по відношенню до окупованих східних територій значною мірою конкретизувалася саме у вказаних польових ставках округу, першочергово у «Вервольфі».

На рівні гебітскомісаріатів уся повнота влади зосереджувалася у гебітскомісарів, які призначалися райхсміністром А. Розенбергом [2, с. 17] і підпорядковувалися генеральному комісару. На території генерального округу «Житомир» кількість гебітскомісаріатів постійно змінювалася: 25 – із листопада 1941 р., згодом – 26, а станом на квітень 1943 р. – 18. Останнє скорочення їх чисельності відбулося для зменшення витрат й економії робочої сили [8, с. 82], проте не принесло очікуваних результатів [21, арк. 162]. Специфіка організації гебітскомісаріатів на півдні Житомирського генерального округу передбачала наявність упродовж грудня 1941 р. Вінницького представництва генерального комісара в Житомирі. Функціонування цього тимчасового органу управління зумовлювалося необхідністю підготовки постійних місць перебування гебітскомісарів на Вінниччині, координації роботи органів влади та розв'язання нагальних проблем [2, с. 27-28]. Окрім гебітскомісаріатів, із листопада 1941 р. у двох найбільших містах регіону – Житомирі та Вінниці – були створені самостійні міські комісаріати (штадткомісаріати) на чолі з міськими комісарами (штадткомісарами) [15]. Міським комісаром Житомира був призначений Ф. Магас, а Вінниці – Ф. Маргенфельд [12, арк. 306]. Згодом було заявлено про створення на території Житомирського генерального округу ще трьох штадткомісаріатів – у Бердичеві, Звягелі та Коростені [22, арк. 2-2зв].

Гебітс- та штадткомісари мали широке коло управлінських, адміністративних, господарсько-економічних повноважень, які спрямовувалися на організацію тотальної експлуатації людських та матеріальних ресурсів регіону. Для цієї мети була сформована відповідна організаційна структура гебітс- та штадткомісаріатів. На території генерального округу «Житомир», на відміну від інших регіонів окупованої України, гебітскомісаріат, як правило, поділявся на німецьке та українське відділення. Німецьке відділення включало відділ з питань харчування, сільського господарства і забезпечення продовольством, якому підпорядковувалися районний та сільський керівники з питань сільського господарства; відділ торгівлі й економіки; відділ праці; біржа праці. Українське відділення гебітскомісаріату, яке, імовірно, створювалося аналогічно до статусу українського бюро при генеральному комісаріаті, включало відділи адміністрації; освіти; будівництва; фінансів. У підпорядкуванні гебітскомісара перебували лікар, ветеринар, фармацевт гебіту та відділ геодезії. У свою чергу, лікарю підпорядковувалися районний лікар й медичний відділок, а ветеринару гебітскомісаріату – районний ветеринар і ветеринари на місцях [7, с. 131]. Однак така структура, запропонована зверху, не відзначалася внутрішньою єдністю та при реальній практиці породжувала багато протиріч між різними відомствами та компетенцією їх

адміністраторів. Через це гебітскомісари іноді вдавалися до змін структури апарату гебітскомісаріату. Із 1 липня 1943 р. власну структуру гебітскомісаріату із детальним її поділом на підвідділи й управління запровадив гебітскомісар Житомира [23, арк. 1-10]. У різних частинах окупованої України дещо різнилася і структура штадткомісаріатів [6, с. 340; 8, с. 57].

Залежно від кількості підпорядкованих районів, чисельності населення гебітскомісаріату різною була і кількість його працівників. Приміром, у Звягельському гебітскомісаріаті працювало 20 райхснімців та 70 українців і фольксдойче [7, с. 129]. Однак кількість останніх протягом усього часу окупації постійно зростала. Станом на початок липня 1943 р. в апараті Житомирського гебітскомісаріату були задіяні 112 осіб, серед яких 34 українці та 24 фольксдойче [8, с. 81].

Відмінною від решти гебітскомісаріатів була побудова етнічного німецького гебіту Гегевальд, створеного між Житомиром та Бердичевом восени 1942 р. Він не мав районного поділу і керувався гебітскомісаром та бургомістрами-фольксдойче як місцевою владою. Гебітскомісар Гегевальду отримав назву «гебітсгауптман» [24, арк. 31]. За подібним принципом відбувалася організація владних повноважень в іншій німецькій колонії – Фьорстерштадт (Черняхів), – розміщеній між Коростенем та Черняховом. На відміну від Гегевальда, Фьорстерштадт так і не був виділений в окремих німецький гебітскомісаріат. Гебітсгауптманом Гегевальду був призначений штандартенфюрер СС Юнгкунц [24, арк. 54], а Фьорстерштадту – оберфюрер СС Чимпке [24, арк. 113-113зв].

У своїй діяльності гебітс- та штадткомісари спиралися на місцеву допоміжну адміністрацію, сформовану ще у період військової влади: районні (під керівництвом голови або шефа району), міські (очолювані головою, старостою, бургомістром), волосні (під правлінням старшини) та сільські (на чолі зі старостою) управління.

Районні управління, відповідно до запропонованої структури в генеральному окрузі «Житомир», мали включати відділи адміністрації; будівництва; фінансів; праці; економіки [7, с. 131]. На практиці структура районних управлінь могла дещо відрізнятись. Іноді головами районів виступали бургомістри відповідного районного центру [1, с. 155]. Так, на чолі адміністративного управління Мозиря та Мозирського району перебував бургомістр, який мав міського та районного заступників [25, арк. 1]. У науковій літературі особу, яка поєднувала керівні посади міської і районної влади, називають «бургомістр-райшеф» [1, с. 155].

Окремі міські допоміжні управління, як і міськрайонні управління під керівництвом бургомістра-райшефа, існували лише у більших містах та при штадткомісаріатах Житомира й Вінниці. Їх структура не була сталою та змінювалася протягом усього часу окупації Це, зокрема, простежується на прикладі структури Вінницького міського управління [26, арк. 72, 109; 27, арк. 6; 28, арк. 39]. Станом на 1 травня 1942 р. у складі апарату міського управління Вінниці працювало 145, а загалом – 406 осіб [3, с. 140].

На відміну від українських територій генерального округу «Житомир», у його північній білоруській частині у структурі місцевої допоміжної адміністрації певного значення набула сільська община (волость), керівництво якою здійснювало волосне управління на чолі зі старшиною, підпорядкованому районному управлінню. Приміром, на території Житковицького району (гебітскомісаріат Петриков) було виділено 9 волостей [29, арк. 42]. Сільські общини в основному мали співпадати із відповідними довоєнними радянськими сільрадами [5, с. 94]. Значну роль в управлінському апараті на півночі генерального округу «Житомир» волосних управлінь можна пояснити географічним фактором. Адже через відносну віддаленість сіл від районних центрів та ускладненість комунікації з ними через лісисту-болотисту місцевість важливою одиницею допоміжного управління стали волості, які об'єднували кілька сіл.

На чолі найнижчої структурної одиниці місцевої допоміжної адміністрації були сільські управління під керівництвом старост [2, с. 51]. У великих селах до складу сільського управління разом зі старостою села входили писар [1, с. 157] і бухгалтер [5, с. 95]. За оцінками деяких учених, у 1943 р. на посаді сільського старости у регіоні працювало щонайменше 2 тис. українців [7, с. 133].

Місцева допоміжна адміністрація генерального округу «Житомир», репрезентована колабораціоністськими районними, міськими, волосними, сільськими управліннями, не користувалася жодною самостійністю, а лише виконувала розпорядження німців. Через це і самі окупанти називали її «українською допоміжною адміністрацією» [21, арк. 23]. У такому випадку означення «український» у їх назві сприймається як суто ідеологічне. При цьому, як

.....
констатують деякі науковці, помилково називати ці структури «органами місцевого самоуправління» або ж «органами місцевого самоврядування», оскільки вони не були самоврядними одиницями, їх керівництво призначалося німцями, а діяльність була підконтрольною та спрямовувалася на виконання розпоряджень окупантів [1, с. 153-154; 6, с. 343]. Не варто також сплутувати словосполучення «українські допоміжні органи влади» (як і «українська допоміжна адміністрація») із тими «українськими допоміжними органами влади» (як і «українською допоміжною адміністрацією»), які створювалися з ініціативи або за участі похідних груп ОУН(Б), ОУН(М) й місцевих українських активістів на початку окупації [6, с. 343] та діяли в основному у період німецької військової адміністрації упродовж липня – листопада 1941 р.

На чолі структур місцевої допоміжної адміністрації були переважно українці або ж білоруси (північ генерального округу). Іноді на відповідні посади призначалися фольксдойче, що було характерним для Житомирського генерального округу, який мав стати основним у нацистських планах колонізації Сходу. При цьому, словосполучення «українське допоміжне управління» окупанти використовували і для північної білоруської частини округу [30, арк. 97, 300]. Відповідно до розпорядження райхскомісара Коха, єдині україномовні назви усіх термінів на позначення типу населених пунктів, відповідних управлінь та їх посадових осіб були введені і для білоруських районів генерального округу «Житомир» [31, арк. 13]. Проте, вважаємо, що в наукових дослідженнях доцільно диференціювати поняття «українське допоміжне управління (адміністрація)» для окупованих нацистами українських та «білоруське допоміжне управління (адміністрація)» – для білоруських територій. Збірним тут видається поняття «міське допоміжне управління (адміністрація)».

Значний вплив на систему нацистського цивільного та українського й білоруського допоміжних управлінь на півночі генерального округу «Житомир» мав радянський партизанський рух. Він призвів до значного ослаблення, а у деяких районах – і фактичного руйнування системи цивільного управління. Першою великою акцією партизанів, яка позначилася на органах окупаційної влади, стало знищення наприкінці літа (за іншими свідченнями – на початку осені) 1942 р. німецького жандармського гарнізону в районному центрі містечку Словечне на Житомирщині. Через це та фактичне зруйнування населеного пункту унаслідок боїв районний центр був окупантами переміщений зі Словечне до с. Хлупляни [32, арк. 13зв]. Відповідно до інформації Вінницького партизанського з'єднання Я. Мельника, із жовтня – листопада 1942 р. села південної частини Поліської області Білорусі вийшли із підпорядкування німців і повністю знаходилися під контролем партизанів. Формально в селах залишилися старости, які виконували вимоги партизанів і без їх санкцій не проводили жодної роботи [33, арк. 26]. Генеральний комісар Лейзер у звіті за березень – квітень 1943 р. відзначав, що через активність партизан близько 15 тис. км² на півночі Житомирського округу фактично не перебувають під німецьким управлінням [34, арк. 9].

Отже, система органів нацистського цивільного управління на території генерального округу «Житомир» складалася із генерального комісаріату, гебітс- та штадткомісаріатів. У своїй роботі вони спиралися на колабораціоністські місцеві українську і білоруську допоміжні адміністрації, представлені районними, міськими, волосними, сільськими управліннями, які виконували усі вказівки окупантів. При деяких протиріччях компетенції посадових осіб, окремих відділів нацистського цивільного адміністративного апарату, що іноді призводило до змін в структурі органів окупаційної влади, нацистські загарбники проявляли єдність у реалізації репресивної політики зі знищення окремих національних і політичних груп місцевого населення, при тотальній експлуатації людських і господарських ресурсів регіону.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Гончаренко О. Правова природа органів місцевого управління цивільної адміністрації Рейхскомісаріату «Україна»: юридична теорія та окупаційна практика (1941–1944 рр.) / О. Гончаренко // Сторінки воєнної історії України : зб. наук. статей. – К., 2009. – Вип. 12. – С. 151–160.
2. Гончаренко О.М. Система органів місцевого управління на території райхскомісаріату «Україна» та «військової зони»: 1941–1944 рр. / О.М. Гончаренко, М.П. Куницький, О.Є. Лисенко. – К., 2014. – 151 с.

3. Гончаренко О. Міські управи в системі окупаційного апарату влади райхскомісаріату «Україна»: організаційна структура та проблеми службової компетенції / О. Гончаренко // Сторінки воєнної історії України : зб. наук. статей. – К., 2010. – Вип. 13. – С. 137–153.
4. Куницький М.П. Соціально-правовий статус місцевого населення Райхскомісаріату «Україна» (1941–1944 рр.) : [монографія] / М.П. Куницький. – К. : НВЦ «Профі», 2014. – 564 с.
5. Рекотов П.В. Органи управління на окупованій території України (1941–1944 рр.) / П.В. Рекотов // Український історичний журнал. – 1997. – № 3. – С. 90–101.
6. Україна в Другій світовій війні : погляд з XXI ст. : історичні нариси. Кн. 1 / [редкол. : В.А. Смолій (голова), Г.В. Боряк, Ю.А. Левенець та ін.]. – К. : Наукова думка, 2010. – 734 с.
7. Лауер В. Творення нацистської імперії та Голокост в Україні / В. Лауер. – К., 2010. – 368 с.
8. Власенко В.В. Створення та діяльність органів місцевого управління в генеральному окрузі «Житомир» у роки німецької окупації (1941–1944 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / Валентина Вікторівна Власенко. – К., 2013. – 208 с.
9. Рогозовська-Косунець А.В. Органи місцевого самоуправління на Вінниччині в роки нацистської окупації (1941–1944 рр.) / А.В. Рогозовська-Косунець, І.М. Романюк // Вінниччина в роки Другої світової війни : 1939–1945 : матеріали XXVI Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, (Вінниця, 10–11 жовтня 2014 р.). – Вінниця, 2014. – С. 220–226.
10. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф.4620, оп.3, спр.264. – 135 арк.
11. ЦДАВО України, ф.КМФ-8, оп.1, спр.64. – 11 арк.
12. ЦДАВО України, ф.КМФ-8, оп.1, спр.6. – 450 арк.
13. Держархів Житомирської області, ф.Р-1156, оп.1, спр.3. – 811 арк.
14. Голос Волині (Житомир). – 1942. – 12 листопада.
15. Голос Волині (Житомир). – 1942. – 25 лютого.
16. Архів Управління Служби безпеки України в Житомирській області (АУ СБУ ЖО), ф.6, спр.29654. – 219 арк.
17. Вінницькі вісті (Вінниця). – 1942. – 26 лютого.
18. Дзяржархіў Гомельскай вобласці (Дзяржархіў Гомельскай вобласці), ф.Р-1820, воп.1, спр.7. – 30 арк.
19. Загородній І.М. Руїни «Вервольфа» свідчать / І.М. Загородній. – Вінниця : ТД «Едельвейс і К», 2010. – 168 с.
20. Бранько Я. «Вервольф» : що ми знаємо про це? / Я. Бранько // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 1999. – № 1–2. – С. 428–442.
21. ЦДАВО України, ф.КМФ-8, оп.1, спр.101. – 302 арк.
22. ЦДАВО України, ф.3206, оп.1, спр.76. – 21 арк.
23. Держархів Житомирської області, ф.Р-1152, оп.1, спр.12. – 25 арк.
24. Держархів Житомирської області, ф.Р-1151, оп.1, спр.42. – 113 арк.
25. Дзяржархіў Гомельскай вобласці, ф.Р-1820, воп.1, спр.10. – 65 арк.
26. Держархів Вінницької області, ф.Р-1312, оп.1, спр.2а. – 122 арк.
27. Держархів Вінницької області, ф.Р-1312, оп.1, спр.3. – 33 арк.
28. Держархів Вінницької області, ф.Р-1312, оп.1, спр.9. – 85 арк.
29. Дзяржархіў Гомельскай вобласці, ф.Р-1846, воп.1, спр.5. – 59 арк.
30. Дзяржархіў Гомельскай вобласці, ф.Р-2752, воп.1, спр.1. – 517 арк.
31. Дзяржархіў Гомельскай вобласці, ф.Р-1322, воп.1, спр.11. – 65 арк.
32. АУ СБУ ЖО, ф.5, спр.1487. – 88 арк.
33. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф.75, оп.1, спр.5. – 191 арк.
34. Держархів Житомирської області, ф.Р-1151, оп.1, спр.45. – 18 арк.

Стельникович С.В. ОРГАНЫ НАЦИСТСКОГО ГРАЖДАНСКОГО УПРАВЛЕНИЯ В ГЕНЕРАЛЬНОМ ОКРУГЕ «ЖИТОМИР» (1941–1944 ГГ.)

В статье анализируется функционирование органов нацистского гражданского управления на территории генерального округа «Житомир» во время Второй мировой войны. Определено, что в регионе гражданские оккупационные органы были представлены генеральным комиссариатом, гебитскомиссариатами и штадткомиссариатами. В своей работе они опирались на коллаборационистские украинскую вспомогательную и белорусскую вспомогательную администрации. Значительное влияние на функционирование органов нацистского гражданского управления на севере Житомирского генерального округа имело советское партизанское движение.

Ключевые слова: гебитскомиссариат, генеральный комиссариат, генеральный округ Житомир, местная вспомогательная администрация, гражданская администрация, штадткомиссариат.

Stelnykovych S.V. ORGANS OF NAZI CIVIL ADMINISTRATION IN ZHYTOMYR GENERAL DISTRICT (1941–1944)

The research analyzes functioning of the organs of Nazi civil administration in Zhytomyr general district during the Second World War. It states that the civilian occupation organs of the region were presented by the General Kommissariat, Gebietskommissariats and Stadtkommissariats, which relied in their work on the collaborationist Ukrainian supporting administration and Belarusian supporting administration. The Soviet partisans movement had a significant impact on functioning of the Nazi civil administration in the north of Zhytomyr general district.

Key words: Gebietskommissariat, the General Kommissariat, Zhytomyr general district, local supporting administration, civil administration, Stadtkommissariat.

УДК: 94 (477) «19»

В.В. Очеретяний

ЖУРНАЛІСТСЬКА ТА ПУБЛІЦИСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ М.А. СЛАВИНСЬКОГО В ЕМІГРАЦІЇ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

В пропонованій статті досліджується журналістська та публіцистична діяльність в Чехо-Словацькій Республіці міжвоєнного періоду М.А. Славинського (1868-1945) визначного українського історика, етнолога, літератора, перекладача, публіциста, поета та дипломата. Дана стаття є першою спробою узагальнюючого підходу до вчення історії журналістської та публіцистичної роботи у еміграції відомого українського громадсько-політичного діяча.

Ключові слова: політична еміграція, публіцистична діяльність, журналістська робота, національні відносини, національна позиція

Серед діячів культури, які зробили значний внесок в розвиток української журналістики та видавничої справу у еміграції міжвоєнного періоду, почесне місце займає Максим Антонович Славинський.

Попри те, що участь М.А. Славинського в журналістській та публіцистичній діяльності у еміграції міжвоєнного періоду є маловивченою, стверджувати, що дослідники обминали цю тему, не можна. Деякі праці науковців, щоправда фрагментарно, присвячені цій темі. Серед них варто виділити дослідження А. Животко [1] та М. Мартинюк [2] вперше систематизували й проаналізували пресу міжвоєнного періоду, яку видавали українські емігранти в ЧСР.

У фундаментальній праці М. Савки [3] також було детально проаналізовано зміст статей українських вчених та публіцистів у часописах політичної еміграції, виданих у ЧСР в 1920-1930 роках.

Журналістська робота М. Славинського знайшла часткове відображення у збірниках [4] та довідкових виданнях [5].

Про еміграційне життя українців міжвоєнних років у ЧСР, діяльність основних освітніх осередків, культурних товариств, у роботі яких активну участь брав М. Славинський висвітлено у розвідці С. Ульяновської та В. Ульяновського [6].

Як журналіст та публіцист М. Славинський не стояв осторонь створення професійної організації «Союзу українських журналістів і письменників на чужині». Метою Союзу, як зазначалось у статуті, було: «1) оборона професійних інтересів журналістів і письменників, ... 4) видання і розповсюдження праць членів Союзу» [7, арк. 1]. Він разом з Є. Вировим, О. Кандибою (О.Олесь), С. Наріжним, В. Сімовичем, С. Смаль-Стоцьким та іншими поетами і письменниками зобов'язався виконувати статут Союзу [7, арк. 1]. М. Славинський також був фундатором празької секції Союзу [8, с. 13].

25 січня 1932 р. на установчих зборах «Союзу ...» М. Славинського було обрано головою зборів для ведення засідання та розгляду питань порядку денного [7, арк. 2]. На них було затверджено план роботи Союзу, що запропонував В.Сімович, та визначено суму щорічних членських внесків у розмірі 12 ч.к. [7, арк. 3].

Описуючи роботу «Союзу...», С. Наріжний зазначав: «Союз об'єднав українських журналістів і письменників не тільки з Чехії, а також із інших країн Європи: Франції, Німеччини, Польщі, Швейцарії Бельгії. З журналістів і редакторів в Союз входили також: Є. Бачинський (голова Українського Клубу в Женеві), Д. Дорошенко, П. Зленко (редактор-